

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

-
- **ЮРИДИЧНА СУТЬ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ
ВОЄННОГО СТАНУ**
 - **ОБМЕЖЕННЯ ОСНОВНИХ ПРАВ
І СВОБОД ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ**
 - **НОРМАТИВНА БАЗА
ТА ПОВ'ЯЗАНІ НОРМАТИВНІ АКТИ**
 - **АКТУАЛЬНА СУДОВА ПРАКТИКА**
-

Рецензенти:

Чубенко Антон Григорович — доктор юридичних наук, професор, заступник начальника, Полтавська обласна військова адміністрація;

Копотун Ігор Миколайович — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання кримінальним правопорушенням, Донецький державний університет внутрішніх справ.

За загальною редакцією

*кандидата юридичних наук, заслуженого юриста України, начальника
Центрального юридичного управління Генерального штабу Збройних Сил України
Шамрая Богдана Миколайовича*

Укладачі:

Бесчастний Віктор Миколайович — доктор юридичних наук, доктор наук з державного управління, професор, заслужений юрист України, керівник Секретаріату Конституційного Суду України;

Джус Олександр Анатолійович — кандидат політичних наук, начальник кафедри соціальної роботи у військах (силах), Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Комісаров Олександр Геннадійович — доктор юридичних наук, професор, заступник начальника факультету з навчальної роботи – начальник навчальної частини факультету забезпечення державної безпеки, Київський інститут Національної гвардії України;

Коропатнік Ігор Михайлович — доктор юридичних наук, професор, начальник кафедри військового права, Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Лошицький Михайло Васильович — доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, полковник, професор кафедри спеціальної підготовки, Національний університет оборони України;

Микитюк Микола Андрійович — доктор юридичних наук, професор, професор спеціальної кафедри №1, Інститут Управління державної охорони України Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Петков Сергій Валерійович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи у військах (силах), Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Скриньковський Руслан Миколайович — кандидат економічних наук, професор, Львівський університет бізнесу та права;

Шамрай Богдан Миколайович — кандидат юридичних наук, заслужений юрист України, начальник Центрального юридичного управління Генерального штабу Збройних Сил України.

П 68 **Правовий режим воєнного стану в Україні: юридична суть правового режиму воєнного стану; обмеження основних прав і свобод людини під час дії воєнного стану; нормативна база та пов'язані нормативні акти; актуальна судова практика.** / Укл.: Бесчастний В. М., Джус О. А., Комісаров О. Г., Коропатнік І. М., Лошицький М. В., Микитюк М. А., Петков С. В., Скриньковський Р. М., Шамрай Б. М.; За заг. ред. Шамрая Б. М. — Київ. ВД «Професіонал», 2025. — 468 с.

ISBN 978-611-01-3448-4

Державно-правовий (конституційний) режим воєнного стану є важливим елементом систем національної безпеки більшості країн світу. Сучасна історія, навіть найближча, знає багато прикладів такого введення воєнного стану.

Відповідно до чинного Законодавства України, воєнний стан — це особливий правовий режим, що вводиться в Україні на усій території або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності.

Завданням цього видання є подання поточного стану з юридичним регулюванням правового режиму воєнного стану в Україні, визначенням пов'язаних із ним правовідносин, постановкою проблемних питань та інших роз'яснень для широкого кола зацікавлених читачів.

© Видавничий дім «Професіонал», 2025.

ВСТУП

Державно-правовий (конституційний) режим воєнного стану є важливим елементом систем національної безпеки більшості країн світу. Сучасна історія, навіть найближча, знає багато прикладів такого введення воєнного стану. І не завжди це було пов'язане безпосереднє із війною, іноді це була перманентна воєнна загроза або внутрішньодержавна небезпека, що могла таку загрозу спровокувати.

Наприклад Сирія перебувала в умовах воєнного стану майже півстоліття – з 1963 року до 2011 року. А нині воєнні дії в країні почали відлік нового витку насилля і кровопролиття. В Канаді уперше після світових війн XX століття у 1970 році внаслідок політичної кризи був запроваджений правовий режим воєнного стану.

Одним з найбільш цікавих прикладів запровадження воєнного стану була складна політична ситуація, що склалася у Польщі наприкінці 1981 р. Тодішній голова країни, генерал Войцех Ярузельський запровадив його з метою припинення протестних рухів, ініціатором яких виступила перша незалежна профспілка країни – «Солидарність», на чолі з Лехом Валенсою. Пізніше вже в суді В. Ярузельський виправдовував цей крок тим, що це була єдина можливість уникнути збройного втручання з боку СРСР та інших країн Варшавського договору.

Зовсім «сучасним» прикладом застосування воєнного стану, є події, що відбувалися у липні 2016 р. у Туреччині. Введенням воєнного стану президент країни Реджеп Тайїп Ердоган нейтралізував спробу військового перевороту у країні. У Стамбулі військова техніка перекрила рух обома мостами через Босфор, що з'єднують азійську і європейську частини міста. Також перекрили аеропорт. Містами рухалася військова техніка. У ЗМІ почали з'являтися повідомлення, що у країні недоступні або майже недоступні соціальні мережі Facebook, Twitter та Youtube. Для того, щоб переворот у країні все ж мав успіх, частина армії, яка була відповідальна за переворот у країні, мала апелювати до широкої підтримки як публічної громадської, так і військової, проте цього не відбулося. Тоді опозиційні партії також засудили переворот. Незважаючи на доволі швидке придушення спроби заколоту, воєнний стан у Туреччині діяв ще упродовж двох років – до липня

2018 року. При цьому слід зауважити, що референдум за перехід до президентської форми правління, яка суттєво розширила повноваження Ердогана, відбувався саме в умовах надзвичайного стану, що викликало нову хвилю критики з боку його опонентів, але вже було пізно.

3 грудня 2024 року Президент Південної Кореї Юн Сок Йоль оголосив воєнний стан у країні, що стало повною несподіванкою і це сталося уперше з 1980 року, коли у країні керівництво перейшло від авторитарних лідерів до цілком демократично обраних органів влади.

За словами Президента Корейської республіки рішення ухвалено для того «щоб викоринити пропівнічнокорейські сили і підтримати конституційний порядок у країні. Також у своєму зверненні він звинуватив опозицію в «антидержавній діяльності, спрямованій на організації замаху». Слід зауважити, що правляча нині партія теж не підтримує оголошення воєнного стану, а опозиційна Демократична партія нині має більшість у парламенті. Що власне й дозволило скасувати воєнний стан за 6 днів. Це найкоротший воєнний стан в історії. Президенту загрожує імпічмент, а може за національною традицією й буцигарня.

Слід зауважити, що часто відбувається ототожнення понять воєнного та надзвичайного стану, але таке узагальнення є помилковим. Аналіз цих понять дозволяє зробити висновок, що спільним для воєнного та надзвичайного станів є статус особливого правового режиму, а відмінності визначаються у причинах та умовах їх введення, правових підставах такого крайнього політичного кроку. При цьому надзвичайний стан є значно ширшим поняттям, а воєнний стан є більш конкретним, а також може виступати у ролі складової стану надзвичайного. Тобто воєнний стан, як правило, запроваджується за умов збройної агресії чи загрози нападу, наявності небезпеки державній незалежності та територіальній цілісності. Проте усі вище зазначені загрози одночасно є одними з багатьох причин введення надзвичайного стану. Варто зауважити, що ситуації, коли під загрозою перебуває «життя нації», зазвичай відбуваються неконтрольовані соціальні заворушення, такі як бунти, мітинги, або інші прояви невдоволення народних мас, що серйозно загрожують державі також є вагомими причинами введення

надзвичайного стану. Саме в таких умовах воєнний стан може бути введений як складова раніше оголошеного надзвичайного стану.

Відповідно до чинного Законодавства України, воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні на усій території або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Певною мірою приклад введення воєнного стану в Україні в умовах гібридної воєнної агресії росії спочатку у 2018 році (після першого відкритого акту агресії росії під своїм прапором), а згодом після початку повномасштабного вторгнення (тоді Україна запровадила воєнний стан по всій підконтрольній території), є унікальним у XXI столітті. Враховуючи той факт, що в умовах сучасного світу відбулася істотна модифікація способів та прийомів ведення військових дій, які далеко не завжди відповідають традиційному розумінню війни яке подане у Гаазькій Конвенції 1907 року, специфічність умов гібридної війни, яку змушена була вести Україна з 2014 року по 2022 рік, факт широкомасштабного вторгнення військ рф на суверенну територію України, одночасне заперечення агресором факту агресії і ведення війни проти сусідньої країни, слід визнати беззаперечно, що такі категорії, як «стан війни», «воєнний час», потребують додаткової конкретизації, правових узагальнень, доктринальних досліджень, а це неможливо без урахування світового правового досвіду. При цьому безперечно поняття «стан війни» є суто міжнародно-правовим, а його застосування (або ні) не тягне за собою істотних змін та зобов'язань у внутрішній політиці держави, що стала об'єктом агресії. Тому саме запровадження воєнного стану є належним і необхідним

інструментом для країни, чия безпека, територіальна цілісність, незалежність поставлені під загрозу фактом воєнної агресії.

Отже проблеми, які викликані зовнішньою агресією проти нашої держави, а також швидкі зміни, які вимушені проводити органи державної влади в правовій, соціальній, економічній і політичній сферах, обумовлюють необхідність уважного вивчення сутності режиму воєнного стану, виокремлення проблемних питань, які виникли під час його введення, аналізу законодавчого забезпечення функціонування країни в умовах воєнного стану. Проте це завдання для науковців і законодавців. Завданням же цього видання є подання поточного стану з юридичним регулюванням правового режиму воєнного стану в Україні, визначенням пов'язаних із ним правовідносин, постановкою проблемних питань та інших роз'яснень для широкого кола зацікавлених читачів.

ЮРИДИЧНА СУТЬ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ

У вступному матеріалі було зазначено, що часто плутають режим воєнного стану та режим надзвичайного стану. Також сюди вплутуються поняття «стану війни». Тобто мова йде про розрізнення не тільки понять, але їхнього практичного втілення, що отримало форму спеціального режиму, який характеризується нерівністю суб'єктів, імперативним впливом правових норм на адміністративні і управлінські правовідносини.

Деякі вчені-правники використовують поняття «адміністративно-правовий режим». Зазначена дефініція не є законодавчо визначена, є інструментом суто наукового підходу для пояснення правової природи відносин. Зміст адміністративно-правового режиму при такому підході розкривається через низку складових елементів, зокрема:

- мета встановлення;
- імперативний метод правового регулювання;
- особливість адміністративного законодавства, яке характеризується наявністю великої кількості правових норм, що закріплюють «режимні правила»;
- наявність спеціальних державних органів для реалізації мети режиму;
- відповідальність за порушення норм адміністративно-правового режиму;
- особливі адміністративно-правові засоби встановлення і форми виникнення прав та обов'язків, способів юридичного впливу, захисту прав;
- визначення просторово-часових рамок дії адміністративно-правового режиму.

За таких обставин можна сформулювати певне легальне поняття адміністративно-правового режиму. Ним можна вважати **певну сукупність адміністративно-правових засобів регулювання, які встановлюють особливий порядок здійснення державного впливу, контроль за належним дотриманням правопорядку у сфері дії режиму, а також певні тимчасові обмежувальні заходи.**

Науковці також виділяють певні групи **класифікації адміністративно-правових режимів.** Зазвичай в основу

класифікації покладається **набір певних критеріїв**, серед яких можна виділяти такі:

- за територією розповсюдження;
- за часом дії;
- за глибиною впливу на конституційний статус громадян та організацій;
- за масштабами волі громадян та організацій у використанні своїх можливостей для реалізації суб'єктивних прав;
- за окремими об'єктами;
- за видами діяльності.

Найбільший інтерес викликає критерій за глибиною впливу на конституційний статус громадян та організацій. За цим критерієм визначають **такі адміністративно-правові режими**:

- звичайні;
- спеціальні;
- надзвичайні.

Вітчизняний дослідник надзвичайних режимів С.О. Кузніченко у монографії «Надзвичайні адміністративно-правові режими: зарубіжний досвід та українська модель» порівнює інститут надзвичайних режимів з інститутом крайньої необхідності, в якому знаходиться держава, і якщо вона не введе відповідний надзвичайний режим, її існування може стати під великою загрозою. При цьому автор надав дуже ємне **поняття надзвичайного адміністративно-правового режиму**: «надзвичайний адміністративно-правовий режим становить систему погоджених правових норм (елементів правового інституту), що визначають: фактичні підстави введення (фактор небезпеки і кількісні та якісні показники його впливу на суспільство); державний орган (органи), що уповноважений вводити режим; процедуру введення, продовження дії, скасування та зміни режиму; часові та територіальні межі; зміни у компетенції державних органів, що залучаються для забезпечення режиму; створення тимчасових режимних органів (за необхідності); вичерпний перелік правообмежень громадян і покладання на них додаткових обов'язків; детально регламентовано порядок діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій; наведено вичерпний перелік надзвичайних заходів, що застосовуються в умовах введення надзвичайного адміністративно-правового режиму».

Виходячи із вказаних тез, можна констатувати, що надзвичайні адміністративно-правові режими характеризуються найбільше інтенсивними правообмеженнями та найширшими повноваженнями відповідних державних органів. Вони використовуються у екстрених виняткових випадках, коли фактор небезпеки неможливо ліквідувати або локалізувати без введення цих режимів. Такі режими є тимчасовою крайньою формою здійснення державного управління в умовах глобальної небезпеки, яка виникла для всієї країни в цілому.

За вказаних характеристик надзвичайного адміністративно-правового режиму треба наголосити на обов'язкове пряме посилення Основного Закону країни на можливість введення цих режимів. Також вважається має бути застосовано вирішення певних питань щодо цих режимів на рівні міжнародного права. Тут ми висловлюємо власну думку, яка частково була сформульована у вступному матеріалі – апелювання до норм міжнародного гуманітарного права чи його імплементація у національне законодавство не є обов'язковим, а лише факультативним. Нижче будуть надані обґрунтування цієї позиції.

Законодавство України у цій сфері слідує схемі, коли введення надзвичайного адміністративно-правового режиму визначається конституційною нормою, при цьому норма одночасно апелює до норм міжнародного права. Так відповідно до п. 19 ст. 92 Конституції України, виключно законами України визначаються правовий режим воєнного і надзвичайного стану, зон надзвичайної екологічної ситуації, а п. 31 ст. 85 закріплює особливу процедуру затвердження указів Президента України про їх введення.

Отже, **надзвичайних режимів в Україні три:**

воєнний стан;

надзвичайний стан;

режим зони надзвичайної екологічної ситуації.

При цьому законодавець використовує термін «особливий правовий режим» (ст. 1 Закону про воєнний стан 12; ст. 1 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану»; ст. 8 Закону України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації»). Таким чином узагальнено можна їх виділяти окрему групу саме із такою назвою.

В сенсі завдань нашого видання надалі зосередимося **на правовому режимі воєнного стану**. Він посідає особливе місце в забезпеченні національної безпеки держави, і який, на жаль, став реальністю у сучасній історії України.

Законодавчо визначення правового режиму воєнного стану міститься у двох законах – Законі України «Про оборону України» та Законі України «Про правовий режим воєнного стану».

Перший закон закріплює, що «воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень».

Спеціальний закон діє майже аналогічне, але ширше визначення у ст. 1: «Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень».

Навіть поверхневий аналіз двох норм дозволяє зробити висновок, що підстави введення режиму воєнного стану є ідентичними в обох законах. Проте **перелік органів**, які наділяються відповідними повноваженнями та **мету введення** у спеціальному законі дещо розширено. Тобто до органів додано військові адміністрації, а до мети – відсіч збройній агресії та усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності. За логікою регулювання відносин та законодавчою технікою визначення сутності воєнного стану мали б бути у нормативних актах повністю ідентичними, причому за основу було б взяти визначення, яким оперує закон спеціальний.

Підставами введення воєнного стану за приписами вказаних законів наступні:

- збройна агресія;
- загроза нападу;
- небезпека державній незалежності України, її територіальній цілісності.

Що стосується відповідних конституційних норм, то підставами **прийняття Президентом України рішення про введення воєнного стану** вважається:

- загроза нападу;
- небезпека державній незалежності України.

Таке передбачає п.20 ст.106 Конституції України. Здавалось би, що Конституція не вважає збройну агресію підставою для рішення про введення воєнного стану. Проте справа просто у невдалій спробі імплементувати норму міжнародного права (яке датоване початком ХХ століття і не враховує навіть досвіду Першої світової війни). Мова йде про оголошення **стану війни**. Насправді ця стара норма міжнародного права давно і послідовно ігнорується усіма агресорами впродовж ХХ століття і понині. Жертва агресії визнає про початок війни, коли її територія та населені пункти зазнають ракетних і бомбових ударів, а війська агресора рушають в наступ. В такому випадку пізно оголошувати стан війни, бо він стався де-факто. Час саме вводити воєнний стан з усіма наслідками, які законодавством спеціальним передбачені.

Проте Конституція України містить норму п.19 ст.106 Конституції України, що наділяє Президента України **правом вносити до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни**. Безмістовність вказаної норми підкреслює той факт, що реалізація процедури оголошення Президентом України стану війни в державі практично відсутня, це робить її фактично нереалізованою, оскільки нормами статі 106 Конституції України та законодавчими актами невизначено ані поняття стану війни, ані умови та підстави, які необхідні для його оголошення.

Ще більший хаос з так званим станом війни спостерігається у Законі України «Про оборону». Почати із того, що Закон практично не розрізняє поняття «воєнний стан» та «стан війни». Процедура його оголошення практично не виписана, можна лише здогадуватися, що цей стан якось оголошують.

Закон у ч. 1 ст. 4 встановлює: «У разі збройної агресії проти України або загрози нападу на Україну Президент України приймає рішення про загальну або часткову мобілізацію, введення воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях, застосування Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, подає його Верховній Раді України на схвалення чи затвердження, а також вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни». У цій конструкції оголошення стану війни йде у самому кінці низки заходів, тобто коли до нього доходить черга, то воно виглядає абсолютно зайвим. І насправді вже оголошено мобілізацію, введений воєнний стан, застосовані ЗСУ та інші військові формування. Про стан війни оголосив агресор усією міццю своєї зброї. То на що може вплинути оголошення стану війни Верховною Радою за поданням Президента? На формальному виконанні беззмстовної норми п.19 ст.106 Конституції та приписів, що містяться у Гаазькій Конвенції? Тобто акті, Прости Господі, 1907 року! Ці приписи ніяк не впливають ані на факт агресії, ані на факт супротиву цієї агресії. Ці приписи можуть бути в нагоді лише дипломатам, які у міжнародних інституціях будуть вести супротив агресії на дипломатичному фронті. І як показує досвід реакції світової спільноти в ООН на агресію росії в Україні, ці норми настільки застаріли, що не мають аніякого впливу на ситуацію навіть у сесійній залі Організації Об'єднаних Націй. Ані на війну в Україні, ані на війну на Близькому Сході, ані на потенційний військовий конфлікт наприклад між Сербією та Косово (який цілком реальний).

А що стосується вказаних приписів у Законі України «Про оборону», то тільки прискіпливий аналіз науковців дозволяє зробити вірогідне припущення, що стан війни настає одночасно з вжиттям Президентом України заходів, спрямованих на забезпечення оборони України та діє до моменту затвердження Верховною Радою України указу Президента України про введення воєнного стану і набуває характеру саме воєнного стану згідно п. 31 ч. 1 ст. 85 Конституції України.

Парадокс ситуації складається з факту, що у такому випадку стан війни триває максимально до двох діб. Така ситуація знаходиться поза межами реальності. Бо навіть примітивна логіка підказує, що стан війни являє собою відносини держав із моменту початку війни між ними до її закінчення (укладення миру). При цьому це абсолютно не залежить від того, чи оголошували у цих державах стан війни.

Право слово, враховуючи важливість правовідносин, які регулюються надзвичайними адміністративно-правовими режимами, подібного роду приписи не можуть мати місце ані в Конституції України, ані у спеціальних Законах.

До слова противники і критики мобілізації в Україні та призову за мобілізацією у якості аргументу їх незаконності використовували наявне неоголошення стану війни. Тобто абсолютно зайва і неможлива у практичному застосуванні норма не тільки не сприяє заходам щодо безпеки держави і нації, але й дає привід агресору вести підривну діяльність у сфері психології і пропаганди, тобто вести проти України інформаційну війну.

Щодо **мети введення режиму воєнного стану**. За приписами спеціального Закону мета його введення багатоаспектна:

відвернення загрози агресії;

відсіч збройної агресії;

забезпечення національної безпеки;

усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності.

При цьому Закон України «Про правовий режим воєнного стану» не містить визначення поняття «збройна агресія». У свою чергу таке визначення містить Закон України «Про оборону» у ст. 1 – це застосування іншою державою або групою держав збройної сили проти України.

Далі законодавець наводить **перелік дій, які підпадають під збройну агресію**:

вторгнення або напад збройних сил іншої держави або групи держав на територію України, а також окупація або анексія частини території України;

блокада портів, узбережжя або повітряного простору, порушення комунікацій України збройними силами іншої держави або групи держав;

напад збройних сил іншої держави або групи держав на військові сухопутні, морські чи повітряні сили або цивільні морські чи повітряні флоти України;

засилання іншою державою або від її імені озброєних груп регулярних або нерегулярних сил, що вчиняють акти застосування збройної сили проти України тощо.

Було б логічно і доцільно, щоб Закон України «Про правовий режим воєнного стану» містив аналогічну норму, яка визначає

вичерпний перелік дій, які підпадають під визначення збройної агресії. Ці норми у двох законах мають бути ідентичні, а перелік можливо й переглянутий з урахуванням досвіду спротиву збройної агресії росії починаючи із 2014 року.

Порядок введення воєнного стану доволі докладно визначається Законом України «Про правовий режим воєнного стану» у ст. 5. Норма докладно визначає послідовність процедури, так що можна говорити про наявність чіткого алгоритму:

- подання Радою національної безпеки і оборони України пропозицій Президенту України;

- їх розгляд;

- видання (у разі необхідності введення воєнного стану) указу;

- негайне звернення Президента України до Верховної Ради України щодо його затвердження, з одночасним поданням відповідного проекту закону;

- затвердження указу Верховною Радою України;

- негайне оголошення указу через засоби масової інформації або оприлюднення в інший спосіб (офіційне оприлюднення здійснюється разом із законом щодо затвердження указу).

Існує наукова думка про доцільність внесення до Конституції приписів про негайного інформування Верховної Ради України Президентом України у разі введення надзвичайно-правового режиму, воєнного стану тощо.

Що стосується **дії режиму воєнного стану у часі**. У цьому ракурсі слід зауважити, що п.2 ч.1 ст.6 Закону «Про правовий режим воєнного стану» закріплює положення про те, що в указі Президента України про введення воєнного стану зазначаються час введення і строк, на який він вводиться.

Момент його введення не викликає аніяких питань, оскільки він визначається так би мовити під примусовою силою реальності. А ось питання щодо строку, на який він вводиться не має однозначного вирішення. Навряд можна наперед визначити конкретний строк ведення бойових дій чи конкретний термін (у днях, місяцях) припинення таких дій. Саме тому ми всі були свідками кількох продовжень режиму воєнного стану в Україні.

Слід зауважити, що сама процедура такого продовження законодавчо досконало не врегульована. Ст. 6 Закону взагалі не містить посилання на можливість продовження строку дії воєнного стану.

ЗАБОРОНИ ТА ОБМЕЖЕННЯ ПІД ЧАС ДІЇ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ. ВІДСТУП ВІД МІЖНАРОДНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також **тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.**

У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану **тимчасово**, на період дії правового режиму воєнного стану, **можуть обмежуватися** конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (пункт 3 Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 «Про введення воєнного стану в Україні»).

Обмеження свободи пересування. Військове командування може встановлювати заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан, особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів, перевірку документів в осіб, а в разі потреби проведення огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України.

Під час воєнного стану може бути запроваджена **комендантська година** – тобто заборона перебування на вулицях в певний час доби без спеціальних дозволів.

Комендантська година вводиться за окремим дорученням військового командування на встановлений ним період, але не довше строку дії правового режиму воєнного стану.

Під час воєнного стану громадянам, які перебувають на військовому або спеціальному обліку у Міністерстві оборони України, Служби безпеки України чи Службі зовнішньої розвідки, **може заборонятися** змінювати місце проживання (місце перебування) без дозволу військового комісара або керівника відповідного органу Служби безпеки України чи Служби зовнішньої розвідки, обмежуватися проходження альтернативної (невійськової) служби.

Володіння, користування, розпорядження власністю. Під час воєнного стану може примусово відчужуватися майно, що перебуває у приватній або комунальній власності, майна державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану в установленому законом порядку (Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану»).

Примусове відчуження майна – позбавлення власника права власності на індивідуально визначене майно, що перебуває у приватній або комунальній власності та яке переходить у власність держави для використання в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану за умови попереднього або наступного повного відшкодування його вартості.

Рішення про примусове відчуження майна приймається військового командування, погодженим відповідно з Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласною, районною, Київською чи Севастопольською міською державною адміністрацією або виконавчим органом відповідної місцевої ради. У місцевостях, де ведуться бойові дії, примусове відчуження здійснюється за рішенням військового командування без погодження з такими органами.

Про примусове відчуження або вилучення майна складається **акт встановленої форми**. При цьому:

попереднє повне відшкодування вартості примусово відчуженого майна здійснюється на підставі документа, що містить

висновок про вартість майна на дату його оцінки, яка проведена у зв'язку з прийняттям рішення про його примусове відчуження;

наступна повна компенсація: колишній власник або уповноважена ним особа після скасування правового режиму воєнного стану звертається до військового комісаріату за місцем відчуження майна із заявою, до якої додаються акт і документ, що містить висновок про вартість майна;

повернення відчуженого майна: підставою для повернення майна є рішення суду, яке набрало законної сили якщо після скасування правового режиму воєнного стану майно, яке було примусово відчужене, збереглося, а колишній власник або уповноважена ним особа наполягає на поверненні майна. Одночасно особа зобов'язується повернути грошову суму, яка була нею одержана у зв'язку з відчуженням майна, з вирахуванням розумної плати за використання цього майна.

Колишній власник майна, яке було примусово відчужене, **може вимагати** взамін надання йому іншого майна, якщо це можливо (стаття 12 Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану»).

Військово-транспортний обов'язок. Відповідно до пункту 3 статті 8 Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 65/2022 «Про загальну мобілізацію» місцеві органи виконавчої влади у взаємодії з територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки (ТЦК та СП), за участю органів місцевого самоврядування та із залученням підприємств, установ та організацій усіх форм власності, фізичних осіб – підприємців організувати та забезпечити в установленому порядку виділення тимчасово будівель, споруд, земельних ділянок, транспортних та інших матеріально-технічних засобів, надання послуг Збройним Силам України, Національній гвардії України, Службі безпеки України, Державній прикордонній службі України, Державній спеціальній службі транспорту, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України та іншим військовим формуванням України відповідно до мобілізаційних планів.

Військово-транспортний обов'язок установлюється з метою задоволення потреб Збройних Сил України, інших військових формувань на особливий період транспортними засобами і технікою і поширюється на центральні та місцеві органи виконавчої влади,

інші державні органи, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи і організації, у тому числі на залізниці, порти, пристані, аеропорти, нафтобази, автозаправні станції дорожнього господарства та інші підприємства, установи і організації, які забезпечують експлуатацію транспортних засобів, а також на громадян – власників транспортних засобів. ч. 1 ст. 6 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

Також, статтею 21 цього Закону передбачено, що підприємства, установи та організації, зокрема зобов'язані надавати під час мобілізації будівлі, споруди, транспортні та інші матеріально-технічні засоби Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, силам цивільного захисту згідно з мобілізаційними планами з наступним відшкодуванням їх вартості в порядку, встановленому законом.

Територіальні органи Міністерства внутрішніх справ України щокварталу подають до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки відомості про реєстрацію (перереєстрацію), переобладнання та зняття з обліку транспортних засобів, які перебувають у власності підприємств, установ та організацій і можуть бути призначені для задоволення потреб Збройних Сил України та інших військових формувань в особливий період.

Порядок виконання військово-транспортного обов'язку для задоволення потреб Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів військових формувань, а також правоохоронних органів спеціального призначення, Держспецзв'язку та Держспецтрансслужби на особливий період транспортними засобами і технікою усіх типів і марок вітчизняного та іноземного виробництва, їх повернення під час демобілізації та компенсації шкоди, завданої транспортним засобам і техніці внаслідок їх залучення під час мобілізації регулюється Положенням про військово-транспортний обов'язок, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2000 року № 1921 (з наступними змінами).

Суспільні роботи. На території, на якій введено воєнний стан, військове командування разом з іншими органами влади або й самостійно має право запроваджувати трудову повинність та залучати громадян до суспільно-корисних робіт згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 13 липня 2011 року № 753 «Про

ЗМІСТ

ВСТУП	3
ЮРИДИЧНА СУТЬ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ	7
ЗАБОРОНИ ТА ОБМЕЖЕННЯ ПІД ЧАС ДІЇ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ. ВІДСТУП ВІД МІЖНАРОДНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	15
УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	36
НОРМАТИВНА БАЗА	45
ЗАКОН УКРАЇНИ «Про правовий режим воєнного стану»	49
Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні».....	95
ЗАКОН УКРАЇНИ «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»».....	99
ЗАКОН УКРАЇНИ «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану»	100
ПОСТАНОВА КАБІНЕТА МІНІСТРІВ УКРАЇНИ від 13 липня 2011 р. № 753 «Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану»	111
ПОСТАНОВА КАБІНЕТА МІНІСТРІВ УКРАЇНИ від 8 липня 2020 р. № 573 «Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану»	122
ПОСТАНОВА КАБІНЕТА МІНІСТРІВ УКРАЇНИ від 29 грудня 2021 р. № 1455 «Про затвердження Порядку встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан».....	133

ПОСТАНОВА КАБІНЕТА МІНІСТРІВ УКРАЇНИ від 29 грудня 2021 р. № 1456 «Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану»..	142
ПОСТАНОВА КАБІНЕТА МІНІСТРІВ УКРАЇНИ від 27 січня 1995 р. № 57 «Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України»	148
Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 січня 2023 року «Про деякі питання щодо перетину державного кордону України в умовах воєнного стану»»	185
РІШЕННЯ РАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ від 23 січня 2023 року «Про деякі питання щодо перетину державного кордону України в умовах воєнного стану»	186
ПОСТАНОВА КАБІНЕТА МІНІСТРІВ УКРАЇНИ від 27 липня 1998 р. № 1147 «Про прикордонний режим»	188
НАКАЗ ГОЛОВНОКОМАНДУВАЧА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ від 3 березня 2022 року № 73 «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками медіа на час дії правового режиму воєнного стану»	216
СУДОВА ПРАКТИКА	241

НАВЧАЛЬНО-ПРАКТИЧНЕ ВИДАННЯ

Бесчастний Віктор Миколайович, Джус Олександр Анатолійович,
Комісаров Олександр Геннадійович, Коропатнік Ігор Михайлович,
Лошицький Михайло Васильович, Микитюк Микола Андрійович,
Петков Сергій Валерійович, Скриньковський Руслан Миколайович,
Шамрай Богдан Миколайович

ПРАВОВОЇ РЕЖИМ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ:

- ЮРИДИЧНА СУТЬ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ
ВОЄННОГО СТАНУ
- ОБМЕЖЕННЯ ОСНОВНИХ ПРАВ І СВОБОД
ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ
- НОРМАТИВНА БАЗА ТА ПОВ'ЯЗАНІ
НОРМАТИВНІ АКТИ
- АКТУАЛЬНА СУДОВА ПРАКТИКА

Оригінал-макет підготовлено
ТОВ Видавничий дім «Професіонал»

Підписано до друку 19.12.2024. Формат 60х84 1/16.
Друк цифровий. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 29,25.

ТОВ «Видавничий дім «Професіонал»

Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 1533